

СВІТЛЯЦЯ

ДОДАТОК ДО ГАЗЕТИ "НОВИНИ АКАДЕМІСТІВ"

№4 2003

для студентів ДОНДАБА

Шановні студенти!

У цьому випуску ви ознайомитесь з невід'ємною складовою частиною духовної спадщини нашого народу, що сформувалась за часів козацької доби, багатопланою, всеохоплюючою і високоморальною козацькою педагогікою.

МУДРІСТЬ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Козаку найперше – воля.
Козаку найперше – честь.

Народна мудрість.

Люби свій народ не тому, що він славний,
а тому, що він твій...

І. Малкович

Загальновідомо, що козацтво – центральне явище історії України XVI – XVIII ст., яке в генетичній пам'яті українського народу залишило глибокий слід, оскільки було авангардом у виборюванні незалежності, відстоюванні цілісності рідних земель, формуванні українського народу як нації, побудові оригінальної системи виховання, навчання і освіти на національних традиціях. Українська козацька педагогіка в умовах чужоземної загрози виховувала в підростаючих поколіннях синівську любов до України, готовність захищати її свободу і незалежність.

Основним завданням козацького виховання було:

- готувати фізично загартованих, з міцним здоров'ям, мужніх воїнів–захисників рідного народу від чужоземного поневолення;
- вдосконалювати сутність і особливості національного характеру українців, які були відомими іншим народам своєю працьовитістю і миролюбним норовом;
- підтримувати високий рівень морального (шляхетного, лицарського) виховання молоді, яка будь-якої хвилини була б готова захистити незалежну Україну, рідну матір, сестру, дружину, наречену, свою сім'ю;
- утверджувати в душах людей національні й загальнолюдські цінності: прагнення до милосердя, добра, людяного і щиросердечного ставлення до інших, повагу до старших, в пошані були також працьовитість та гостинність...

В козацьких сім'ях існував своєрідний кодекс честі:

1. Ніколи не кривдь молодших та членів сім'ї.
2. Шануй батька і матір своїх як найцінніше в житті.
3. Завжди чини по совісті й честі, не говори неправди, не вигадуй для себе полегшення.
4. Свято вшановуй пам'ять про своїх родичів, які вже відійшли в інші світи.
5. Гідно продовжуй рід свого батька, основою якого є козацьке життя і козачка – жінка-мати.
6. Вивчай традиції свого народу і власної родини, будь гідним зватися козаком чи козачкою.

Зі скарбів козацької виховної мудрості

- Рушник без хлібини – ганчірка, глечик без води – глина, козак без честі – тварина.
- Не золота зброя коня є прикрасою козака, а добрі справи, чесне серце і вірна рука.
- Добре, коли козак не заспокоюється на досягнутому, погано, коли заспокоюється на недосягнутому.
- Дурному козакові і власна голова зайва.
- Годуй, козаче, не лише брюхо, а й те, що під капелюхом.
- То не козак, що свої думки позичає у козачки або краще у старої баби.
- Коли гості до хати – то їх діло, а чи скоро вони розійдуться – то діло господині.
- Що Бог дасть, те ніхто не візьме.
- Хто добром платить, тому Бог відплатить.
- Колядувати колядуй, та отця з матір'ю пильнуй (доглядай).
- Козак і Богу помолиться, і бусурману не скориться.

СУДОЧИНСТВО В КОЗАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Великий вплив на молодь мали правові та судово-правові взаємини між козаками. Покарання були неоднакові за різні злочини. Так, за крадіжки карали батогами, за вбивство людини саджали на колибу, боржників

прив'язували до гармати, де він залишався до тих пір, поки хтось не внесе за нього борга. Хто пив алкоголь під час морського військового походу, того просто викидали за борт. За навмисне пошкодження ножом у п'яному вигляді допускалося "зламання однієї ноги чи руки прилюдно на сході". Хто убивав товариша, того разом з убитим клали в домовину і заривали у землю. За повторний

злочин (крадіжка, образа тощо) відправляли на шибеницю, інколи злочинця чіпляли за ребро на залізний гак. Зберігся документ з описом страти жінки за розпусту... Але такі суворі покарання траплялися нечасто. Це свідчить про здоровий спосіб життя українців того часу і їх непримиренне ставлення до злочинності, розпусти, піклування про духовне і фізичне здоров'я громадян.

Китайка – символ честі, чистоти; пошани до героя, який загинув за Україну; трауру. Китайкою називали густу шовкову тканину синього кольору, що завозили колись з Китаю. Пізніше ця назва перейшла і на бавовняну тканину синього чи червоного кольору, якою покривали обличчя загиблого козака-воїна.

Поняття і символ "китайки" багатозначні: і надія, і запорука, і вшанування, і певність виконання бажання чи прохання. Дівчата носили китайку як честь, невинність, символ чистоти, а хлопці, зокрема, в часи козаччини як пошану, як нагороду. Героєві, який загинув за Україну, покривали труну саме китайкою, що прирівнювалося до славнозвісного "спартанського щита".

У фольклорі, літературі китайка символізує прощання з козаком, світлу та вічну пам'ять, скорботу. Тарас Шевченко писав:

**Високі ті могили,
Де лягло спочити
Козацьке біле тіло,
В китайку повите.**

Кінь – символ волі, вірності, відданості, могутності, степу, швидкості. Безмежно любили коней запорозькі козаки, називаючи їх не інакше як "нерозлучними товаришами", "вірними братами". Козак власне і був козаком, коли мав коня. У фольклорі козак звертається до коня, як до побратима, просить "розбити тугу по темному луку", винести з "тяжкої неволі". Козак просить коня розділити його радість у перемозі над ворогом, заповідає йому, вмираючи, передати з дикого степу вісточку дорогим товаришам і близьким родичам у славній Січі і далекій Україні. Напувати коня козака символізувало колись в Україні освідчення в коханні. Аналогічно трактувалися і такі дії, як сідлання коня, розчісування йому гриви. Сватати дівчину їхали "кіньми в наряді":

**Ой у саді, саді, саді-винограді
Стояв кінь вороний у наряді.**

Козацькі чайки (човни) не боялися ні бурі, ні оснащених важкими гарматами турецьких галер, до яких вони сміливо підходили впритул і брали на абордаж. Слово "чайка" походить від тюркського "чайк-чайк", що значить човен, дубок. Вони були, як правило, понад 12 м завдовжки і 3–5 м завширшки. На кожному сідало кілька десятків веслярів, і, розсікаючи воду, чайка летіла, мов на крилах. У чайці вміщалося до 60 осіб з усім військовим спорядженням, до якого входило навіть кілька легких гармат, що називалися фальконетами. Бували випадки, що козаки перевертали чайки догори дном і в такий спосіб наближалися до ворога. Потім серед турків ходили легенди про шайтанів у шароварах, які з'являлись з самісінького дна моря.

КОЗАЦЬКА БЕРЕГІНЯ

Жінка в часи козаччини була вірним і надійним другом свого чоловіка, берегинею козацької оселі. Коли треба було, вона на чолі озброєної челяді відбивала наскоки ворога і боронилась шаблею як справжній козак. Жінки-козачки славилися неабиякою відвагою. І до сьогодні дійшли до нас легендарні

імена: Маруся Чурай, Роксолана, Мотря Кочубеївна. Змалечку в козацькій сім'ї діти виховувались у пошані до матері, бабусі, сестри. У майбутнього козака ця повага поступово переростала у повагу до дівчини, до майбутньої дружини. Мати в основу виховання брала любов до праці, до краси, почуття людської гідності, у хлопчика на першому місці було виховання відваги, сміливості;

дівчат навчали бути працьовитими, мудрими, гордими. Звичай заборони появи жінки на Січі та пропагування безшлюбності серед запорожців був викликаний не зневагою до неї, а повагою і турботою, оскільки над козаком постійно кружляла смерть: "Козак куди хоче, туди й скаче, ніхто за ним не заплаче", "Козакові треба воювати, а не біля жінки упадати".

Запорожці славились веселістю й охотою до жартів. Особливо любили вони вигадувати прізвиська товаришам. Того, хто спалив з необрешності курінь, звали Палієм; того, хто розкладав вогонь над водою, називали Паливодою; такому, що варив кашу, давали ім'я Кашки або Кашовара. Так само пішли прізвиська Горбач, Малюта, Черепаша, Гнида, Качало, Корж...

Пропонуємо Вашій увазі козацькі сміховинки:

У харчевні

- Пане старшино, прошу вибачити, але я вже три дні не їв! – мовить відставний козак Забулдиженко.
- Ну що це за люди пішли, – гнівно відповів старшина, – сам не їсть, і іншим не дає!

У рідній оселі

- Бійся Бога, Харлампущечко, я щойно долівку підмазала, а ти наслідив своїми чобітьми...
- Що ж мені, мила, на руках ходити, чи що?

У курені

- Все, братва, все, вкладаємося спати, бо завтра дуже рано треба вставати..
- А навіщо, пане осавуле, рано вставати?
- А снідати?!

У голярні

- Пане перукарю, чому воно так у козарлюг: голова уже геть уся сива, а вуса ще ні? – лукаво запитав козак Крутивуса.
- Ей, пане козаче, здоровий, а не знаєш, що вуса на 20 літ молодші, о!

З переляку

- Козаче Вирвидуб, а чому ти так дрижиш?
- Та мене, батьку кошовий, осавул надіслав був до лісу.
- Ну то й що?
- Прямо на дорозі побачив гадюку.
- А може, то була просто палиця?
- Так, батьку, але та палиця, яку я схопив, щоб кинути на гадюку, і виявилася гадюкою...